

ОСНОВИ ПОЛІТОЛОГІЇ

-
- * Політика як соціальне явище.
 - * Історія розвитку політичної думки.

План

1. Політика як соціальне явище. Основні підходи до визначення політики.
2. Структура та функції політики. Зв'язок політики з іншими сферами суспільного буття.
3. Об'єкти, суб'єкти та засоби політики.
4. Історія розвитку політичної думки

Вступ

Історія соціально-політичних учень є однією з найважливіших складових частин духовного світу людства. Вона є результатом діяльності багатьох поколінь мислителів, що цікавилися проблемами суспільного та державного устрою, політикою, взаємовідносинами особистості й суспільства. Завдяки взаємовпливу мислителів різних країн і епох, «спадковості» розвитку політичної думки формувалися універсальні, загальні для всього цивілізованого людства політичні цінності.

1. Політика як соціальне явище. Основні підходи до визначення політики.

Як відносно самостійна сфера суспільного життя, політика виникла водночас із соціальною, етнічною та релігійною диференціацією суспільства.

Різні тлумачення політики

- одна зі сфер життєдіяльності суспільства;
- система певних суспільних відносин;
- взаємодія класів, націй, держав між собою за допомогою влади;
- сукупність дій, заходів, установ, за допомогою яких узгоджуються інтереси різних верств населення;
- прагнення здобуття і використання державної влади, цілеспрямованого впливу на неї;
- участь у справах держави, у визначенні форм, завдань, змісту її діяльності;
- наміри, мета і способи дій правлячої еліти та її оточення;
- прояви хитрощів, обережності, таємничості, ухилянь, обачності.

Основні підходи до визначення політики:

- * **Субстанціональний підхід**, акцентує увагу на сутності політики, підкреслює її прямий зв'язок із владою. Політика - це або управління з використанням влади, або боротьба за завоювання і утримання влади. (Н.Макіавеллі, М.Вебер, К Маркс)
- * **Інституціональний підхід** робить акцент на організації, в якій матеріалізується влада. В одних трактуваннях політика -це участь у справах держави, використання класами державної влади для здійснення своєї мети (В.Ленін).

- * **Соціологічний підхід** пов'язаний з розглядом суспільства як структури, що складається з різних груп, що мають власні інтереси і потреби, головним важелем реалізації яких є влада.
- * **Теологічний підхід** трактує політику як особливу форму людського існування, пов'язану з ціледосягненням і організацією.
- * Згідно з **консенсусним підходом** політика - це сфера об'єднання всіх членів суспільства, коли суспільні проблеми вирішуються ненасильницькими методами через пошук компромісів, без переможців і переможених.
- * **Конфліктний підхід** розглядає політику як сферу боротьби, в якій перемагає найсильніший, як панування одних над іншими.

Політика і влада

- * Політика – це прагнення влади, її завоювання й утримання в різних великих суспільних колективах. (Макс Вебер)

- * Політика – реалізований владою розподіл цінностей. (Девід Істон)

До XIX століття: політика = державна влада

XX століття: державна влада – різновид політичної влади

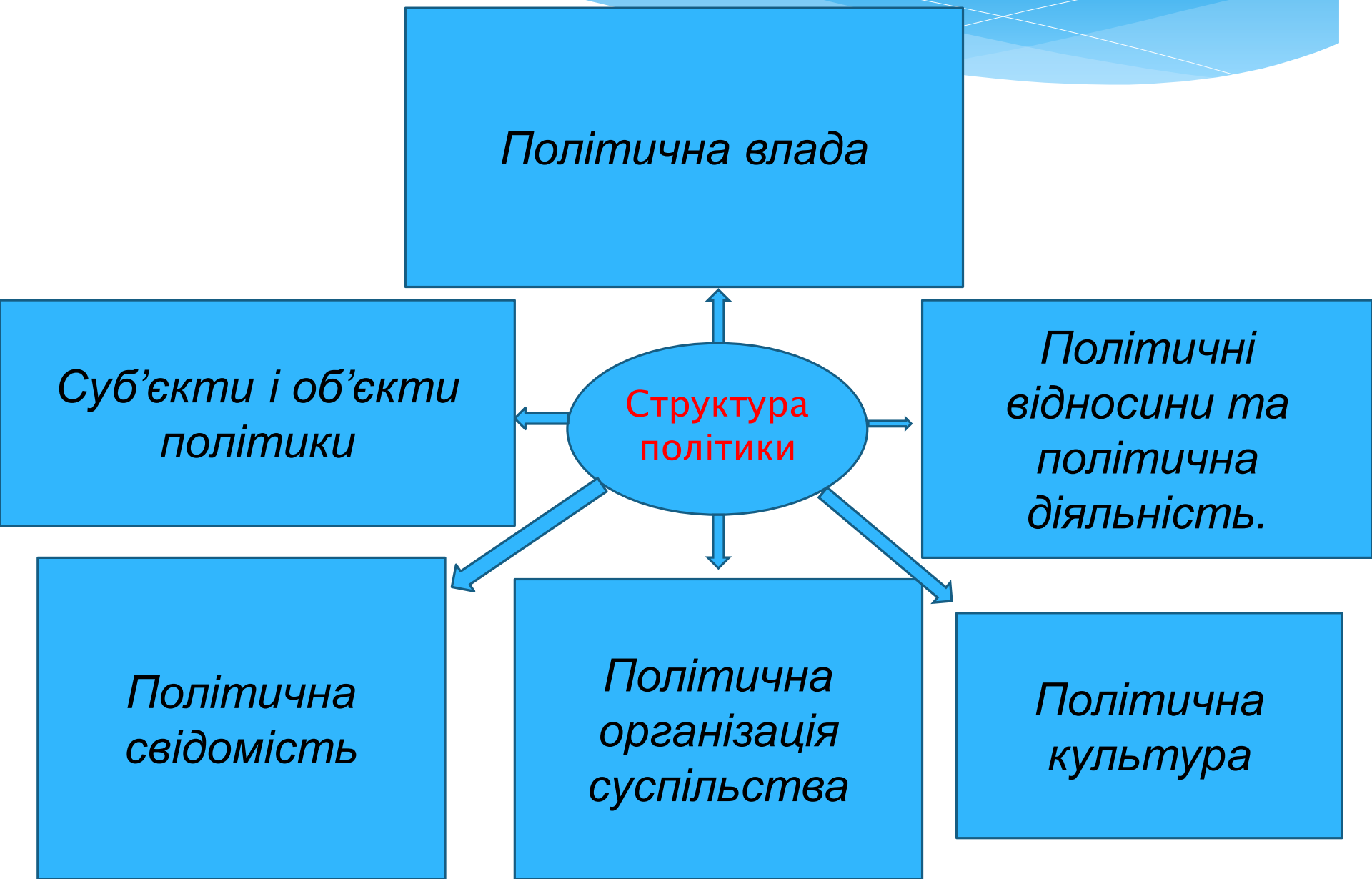
Політика

може розглядатися як
нормотворчість, спрямована на
врегулювання конфліктів,
діяльність зі зміцнення відносин у
суспільстві як досягнення
домовленості.

ВИЗНАЧЕННЯ ПОЛІТИКИ

Політика - це цілісна сфера суспільних відносин, які виникають у процесі здобуття, утримання та використання публічної влади з метою узгодження та задоволення індивідуальних, групових та суспільних інтересів (тобто з метою упорядкування життя суспільства).

2. Структура та функції політики.

Зв'язок політики з іншими сферами соціального буття

ПОЛІТИКА І ЕКОНОМІКА

девелопментський підхід (від англ. розвиток)

стверджує, що слабо розвинута економіка передбачає централізацію влади, посилює авторитарні тенденції. Високий рівень економічного розвитку є важливим фактором встановлення та збереження стабільної демократії.

Політика і право

Правова, юридична сфера закріплює в законодавстві основні принципи політичного панування. Зміст норм, які регулюють політичні відносини є своєрідним індикатором зрілості політики держави й визначає межі припустимої політичної поведінки суб'єктів політичної діяльності, особливо правлячої еліти.

ПОЛІТИКА І МОРАЛЬ

Три основні підходи:

❑ *відкидання будь-яких серйозних значень моралі для політики;*

(Н. Макіавеллі, Г. Моска, Р. Міхельс, І. Бентам та ін.)

❑ *Розчинення політичних підходів в морально-етичних оцінках;*

(Платон, Арістотель, Е. Фромм та ін.);

❑ *«Ушляхетнення» політики мораллю.*

(А. Швейцер, М. Ганді та ін.)

Функції політики

У політології існують різні погляди на функції політики.

Толкотт Парсонс відносить до них визначення колективної мети суспільного розвитку, мобілізацію і прийняття рішень, збереження стабільності в суспільстві і розподіл ресурсів.

Французький політолог **Рене Дебре** вбачав функції політики у збереженні цілісності і стабільності суспільства;

Девід Істон — в авторитарному привласненні цінностей.

У вітчизняній політології виділяють такі функції політики:

- * керівництво та управління суспільством, збереження організованості й загального порядку;
- * забезпечення захисту основних прав людини;
- * інтегруюча, що забезпечує консолідацію суспільства, досягнення стабільності суспільства в цілому і складових його частин, систем;
- * регулятивна, що сприяє упорядкуванню, регламентації політичної поведінки та політичних відносин;
- * теоретико-прогностична, мета якої — вироблення концепції, курсу розвитку суспільства;

- * нормативна, пов'язана з виробленням і затвердженням системи норм і цінностей у суспільстві;
- * соціалізації особистості — функція залучення, включення індивіда в суспільне життя, певне політичне середовище;
- * забезпечення суспільства дієвим принципом розподільчої справедливості;
- * забезпечення наступності та інноваційності соціального розвитку як суспільства в цілому, так і окремої особи;
- * гарантування як усередині самої держави, так і поза її межами безпеки для всіх груп і верств суспільства.

3. Об'єкти, суб'єкти та засоби політики.

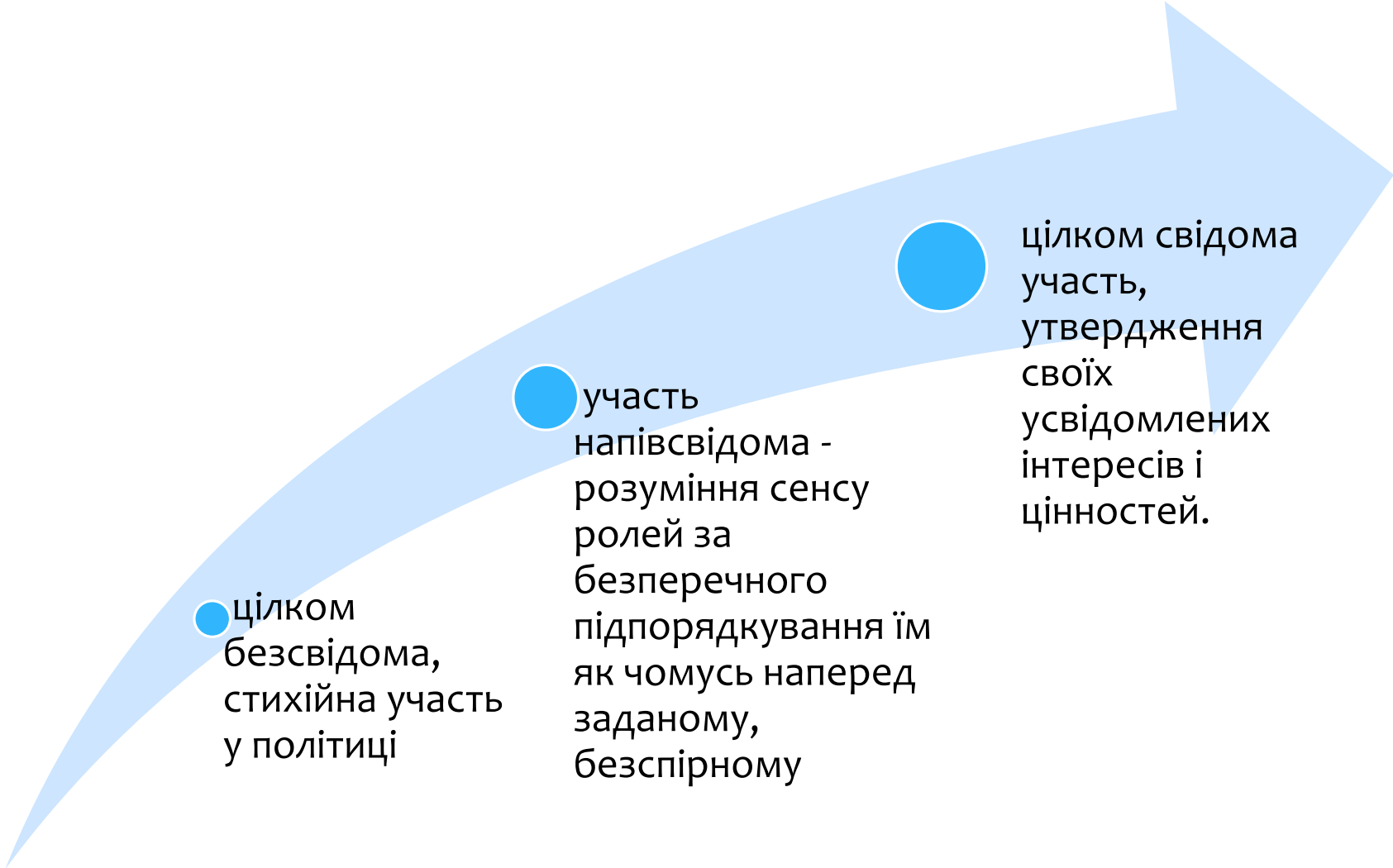
Суб'єкт і об'єкт політики — обов'язкові елементи політичних відносин, тому вони повинні розглядатися в єдності, взаємозв'язку і взаємозалежності, однак кожен з цих елементів має свої властиві йому ознаки.

Суб'єкти політики – це особи, соціальні групи, організації чи суспільства, які є джерелом політичної діяльності.

Найвідомішою в західній політології є класифікація суб'єктів політики залежно від ступеня свідомої участі людей у політиці, запропонована відомим американським політологом **Г. Алмондом**.

За цією ознакою виокремлюються три ступені свідомої участі в політиці:

● цілком
безсвідома,
стихійна участь
у політиці

● участь
напівсвідома -
розуміння сенсу
ролей за
безперечного
підпорядкування їм
як чомусь наперед
заданому,
безспірному

● цілком свідома
участь,
утвердження
своїх
усвідомлених
інтересів і
цінностей.

Відповідно виокремлюються три типи суб'єктів політики.

1

Паройкі- альний

Цей тип суб'єктів політики живе безпосередньо інтересами Найближчого оточення.

2

суб'єкт- підданий

Представники цього типу можуть усвідомлювати значення багатьох управлінських ролей, проте не володіють конкретним знанням того, як вони можуть впливати на політичну систему.

3

учасник

Це найактивніший і найсвідоміший суб'єкт політики, що формує низку спеціальних ставлень до політичних інститутів, а також до тих ролей, які він здатен у них відігравати.

В українській політологічній літературі набула поширення класифікація суб'єктів політики за характером і місцем, яке вони посідають у суспільній структурі.

За цією ознакою виокремлюються такі **три групи суб'єктів політики:**

1. соціальні
2. інституціональні
3. функціональні.

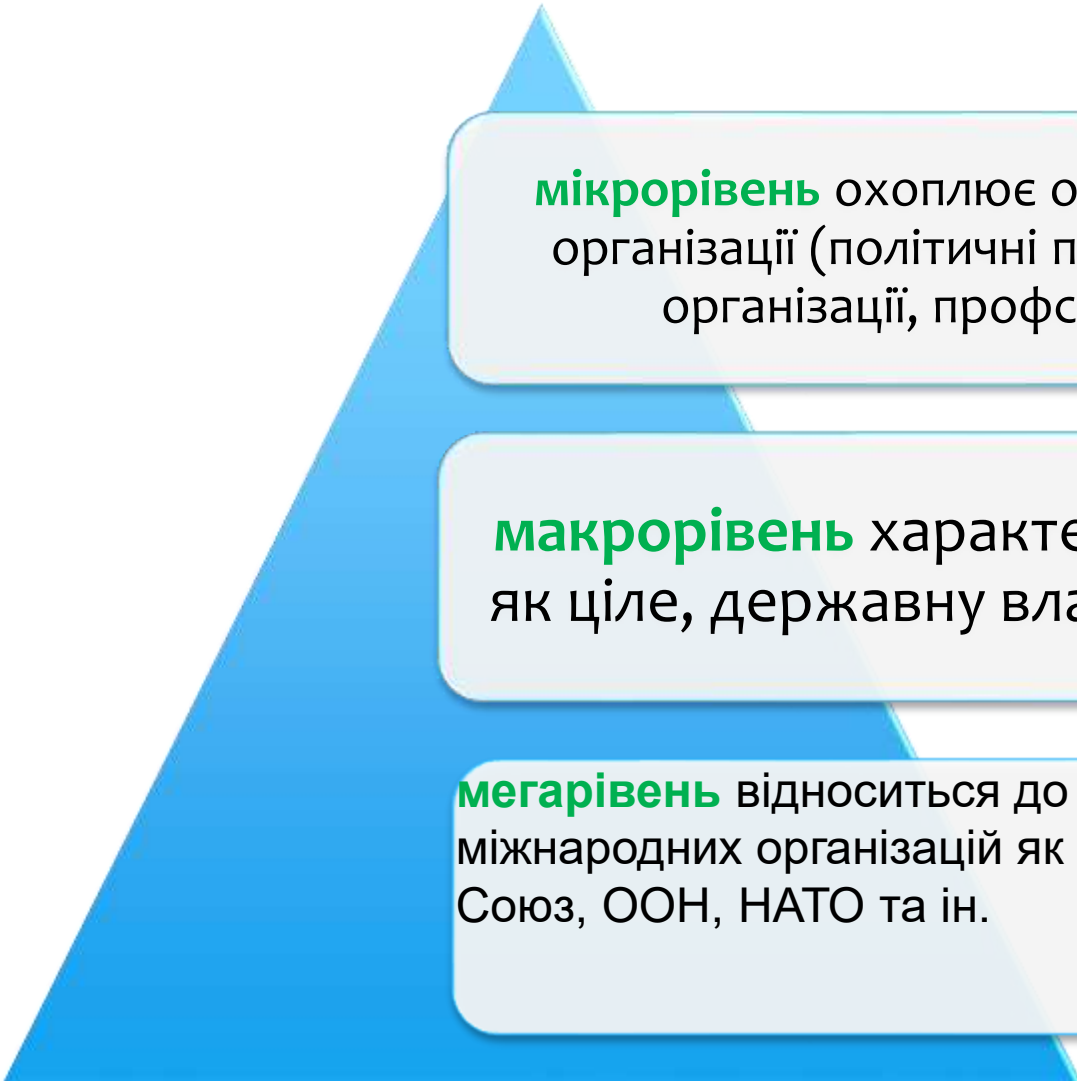
-
1. **Соціальними суб'єктами політики** є індивіди й різноманітні соціальні спільності. Існує п'ять основних груп таких спільностей: соціально-класові, етнічні, демографічні, професійні, територіальні.
 2. **Інституціональні суб'єкти політики**, якими є політичні інститути, навпаки, виступають результатом свідомої цілеспрямованої діяльності людей.
 3. **Функціональні суб'єкти політики** є такими суспільними інститутами, які не виконують політичну функцію постійно, а беруть участь у політиці лише ситуативно, за певних умов, вступаючи у взаємодію з політичними інститутами.

Об'єкти політики — це суспільство, його частини (класи, нації, різні об'єднання і організації тощо) або особи, на яких спрямовано політичний вплив суб'єкта політики.

Поняття “об'єкт політики” дає уявлення про все те, на що суб'єкт політики спрямовує свою перетворюючу або руйнівну політичну діяльність.

У політиці виділяють три рівні її функціонування:

мікрорівень охоплює окремі структури і організації (політичні партії, громадські організації, профспілки тощо)

макрорівень характеризує державу як ціле, державну владу, її структуру

мегарівень відноситься до діяльності таких міжнародних організацій як Європейський Союз, ООН, НАТО та ін.

- * Політику треба розуміти як форму суспільної діяльності, спрямовану на здобуття, використання, підтримку і повалення політичної влади, реалізацію інтересів особи, соціальних груп на всіх рівнях інститутів політичної системи.
- * В широкому розумінні політика охоплює всю суспільну діяльність, спрямовану на розв'язання суспільних проблем на рівні політичної влади.
- * В такому розумінні до політики можна віднести і боротьбу профспілок за поліпшення умов праці вільнонайманих працівників, і діяльність екологічних рухів, і участь людей у політичних масових акціях: виборах, референдумах, мітингах, маніфестаціях тощо.
- * щодо співвідношення "суб'єкт - об'єкт": для зваженої, послідовної політичної діяльності важливим є поєднання обох елементів. Суб'єкт лише тоді може проявити себе повною мірою, якщо він буде враховувати оточення, діяльність інших суб'єктів, тобто якщо буде виступати одночасно і як об'єкт політики.

РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ У СВІТОВОМУ КОНТЕКСТІ

- Античний період розвитку політичної думки.

- Просвітницько-раціоналістичний період розвитку політичної думки.

- Розвиток політичної думки в руслі соціології.

- Сучасні політологічні концепції.

Політологія як наука сформувалася порівняно недавно, але політичні ідеї, концепції і теорії нагромаджувалися протягом віків. Із виникненням держави з'явилися перші політологічні концепції. Найраніше цей процес розпочався в країнах Стародавнього Сходу. Особливість політичних течій полягала в тому, що вони,

→ — по-перше, обґрунтовували божественне походження влади;

→ — по-друге, ототожнювали державну владу з владою царя або імператора;

→ — по-третє, визнавали божественне втручання в управління державою і визначення людської долі;

→ — по-четверте, проголошували верховенство етичних принципів над політичними;

→ — по-п'яте, мали прикладний характер, тобто торкалися питань управління, а не структури і функцій політичних інститутів.

Серед політичних учень Стародавнього Сходу у IV ст. до н. е. вирізнялися **конфуціанська і легістська концепції політики.**

Конфуцій розглядав державу як велику сім'ю, де влада імператора уподібнювалася владі батька, а взаємини між володарем і підданими розглядалися як стосунки між старшими і молодшими членами сім'ї. Благо народу було основною метою державної адміністрації.

Правитель повинен мати шляхетне походження і піклуватися про достаток народу, захищати його зброєю і виховувати. У свою чергу народ повинен був би виявляти шанобливість до правителя, беззастережно виконувати його накази.

Легісти (законники) відмовилися від етичного і релігійного розуміння політики своїх попередників. Державне правління, за легістами, мало ґрунтуватися винятково на законах, виконання яких повинен забезпечити централізований державний апарат чиновників. Неухильно дотримуватися закону, згідно з поглядами легістів, повинен народ, а не правителі, які є законотворцями.

Іншого характеру, ніж у Стародавньому Сході, набували **політичні концепції античності**. Ці відмінності полягали в тому, що,

по-перше, античні політичні теорії виокремилися у самостійну галузь;

по-друге, на місце колективної моралі висунувся принцип індивідуальної свободи людини, її громадянського обов'язку;

по-третє, в політичних теоріях розроблялися питання суті й форм держави, а також ідеї приватної власності та права.

Найбільш вдалою є періодизація розвитку західної політичної думки, яка поєднує логіко-теоретичний та історичний принципи. Вона передбачає два великі періоди в історії західної політичної думки: класичний (філософський) і сучасний (позитивістський). Кожен у свою чергу поділяється на **етапи**:

— античний (від V ст. до н. е. до II ст. н. е.), що охоплює політико-філософську думку Стародавніх Греції та Риму;

— просвітницько-раціоналістичний (від XV до половини XIX ст.), що поєднує європейську та американську політико-філософську думку епохи Відродження, Просвітництва та раціоналістичні концепції XIX ст.;

— політико-соціологічний (від кінця XIX ст. до Другої світової війни), коли політична проблематика розвивається в контексті соціології або самостійно, але на основі соціологічних емпіричних методів;

— політологічний (після Другої світової війни), коли політологія була визнана ЮНЕСКО як самостійна наука і навчальна дисципліна, що поєднує теоретичні й емпіричні методи дослідження.

Основні принципи політики, обґрунтовані Н. Макіавеллі, можна узагальнити таким чином:

1) для того, щоб керувати, треба знати істинні причини вчинків людей, їх бажання й інтереси;

4) правитель повинен поєднувати в собі якості лева, щоб силою зламати ворогів, і лисиці, щоб уникнути хитро розставлених противниками пасток;

2) у політиці треба завжди сподіватися гіршого, а не ідеально кращого;

5) правитель повинен вміти тримати народ у страху, щоб забезпечити лад у державі;

3) влада не повинна зазіхати на майно підданих, оскільки це породжує ненависть;

6) народ, обираючи посадових осіб, здатний зробити кращий, ніж правитель, вибір;

7) тиранія правителя значно страшніша, ніж тиранія народу.

Жан Боден сформулював поняття суверенітету як істотної ознаки держави. Суверенітет держави він розумів як єдину, неподільну, вільну від обмежень і законів владу над громадянами і підданими. За Боденом основними ознаками суверенітету є:

1) самостійність влади, яка зовнішньо виявляється у незалежності від інших держав, а внутрішньо — у незалежності від підпорядкування кому-небудь всередині держави;

2) постійність і безперервність влади, яка у Франції, наприклад, виявлялася в офіційному повідомленні про смерть одного короля і вступ на престол іншого (король помер, хай живе король);

3) незв'язаність законами, оскільки вони є розпорядженнями тієї ж суверенної влади (влада може бути зв'язана правом як виявом загальної справедливості);

4) невідчуженість і неподільність влади.

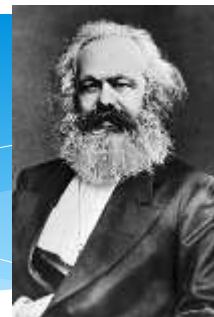

Серйозним опонентом цих політичних концепцій класичного лібералізму був марксизм. **Марксистська концепція політики**, розроблена Карлом Марксом і Фрідріхом Енгельсом, містила такі основні положення.

1. Держава існувала не завжди. У первіснообщинному суспільстві, перед появою писемності та класів, держави не було. Виникнення держави пояснюється поступовим розподілом праці та привласненням засобів виробництва, що призвело до появи антагоністичних класів.

2. Держава — знаряддя панівного класу, що використовується для підкорення пригноблених класів. Капіталістична держава є інструментом забезпечення панування буржуазії над пролетаріатом. К. Маркс допускав, що в історії суспільства спостерігаються періоди рівноваги між антагоністичними класами, коли держава набуває незалежності від інтересів панівного класу.

3. Для утримання влади над пригнобленими класами держава використовує три основні засоби, вдаючись до них одночасно або по черзі, залежно від ситуації, — армію, поліцію та бюрократію, котрій властиві такі риси, як централізованість, ієрархічність, ритуальність; ідеологію, з допомогою якої приховується реальне гноблення і яка відволікає від думки про будь-який опір йому.

4. Непримиренність антагоністичних класів неминуче призводить до класової боротьби, що є рушієм історії.

5. Основна сила революційного процесу — пролетаріат, який немає що втрачати, крім кайданів. Виборюючи незалежність для себе, він тим самим домагається свободи для всього суспільства.

6. Революційне насильство є потрібною умовою переходу до нового суспільного ладу. Марксизм допускав мирний шлях суспільного розвитку лише за умови, що організована сила пролетаріату примушує буржуазію здатися.

7. Для здійснення революційного насильства щодо буржуазії пролетаріат встановлює свою диктатуру. Вона потрібна лише на етапі перехідного періоду (від капіталізму до соціалізму). Після зникнення антагоністичних класів держава відіме, а встановиться самоврядування народу.

8. Заперечення ліберальної демократії з її парламентаризмом і поділом влади, як такої, що створює ілюзію народного представництва, а насправді є лише одним із видів диктатури над працею. Марксисты допускають "буржуазну демократію" тільки в межах, сприятливих для розгортання класової боротьби, проте їхньою головною метою залишається розвал ліберально-демократичної політичної системи та заміна її "тимчасовою" диктатурою пролетаріату з подальшою побудовою суспільства комуністичного типу.

Е. Дюркгейм, хоч і не займався соціальними проблемами політики, але заклав основні принципи методології позитивістської соціології, яка слугувала основою розвитку політичної науки. Суть цих принципів зводилася до такого:

1) соціальні факти (дії, мислення, відчуття) існують поза індивідом і впливають на нього силою примусу;

2) до соціальних фактів треба підходити як до речей, тобто досліджувати будь-які соціальні явища — моральні чи релігійні — як матеріальні об'єкти;

3) потрібно послідовно відмовитися від природжених ідей, тобто соціолог повинен остерігатися хибних істин, які існують в умах простих людей, а також ідеологічних впливів;

4) духовні явища (релігійні, моральні) є визначальними щодо економічних і політичних;

5) суспільство функціонує на основі солідарності механічної, яка існує в примітивних суспільствах і для якої характерна подібність та недиференційованість індивідів, і органічної, для якої характерні різноманітність інтересів і їх функціональна взаємозалежність;

6) суспільство стає нестабільним в умовах аномії — відхилення від існуючих суспільних норм і цінностей.

Певний відхід від методології класичного позитивізму спостерігається в працях німецького соціолога Макса Вебера. Його напрям називають соціологією розуміння, оскільки людські дії, за М. Вебером, піддаються поясненню, бо в них вкладений соціальний смисл і вони завжди орієнтовані на дії інших людей.

Основна відмінність веберівської соціології від соціології класичного позитивізму полягає в тому, що вона:

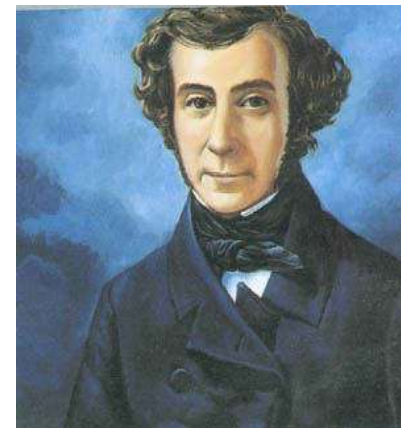
— по-перше, пропонує розглядати соціальні факти як певні цінності, за допомогою яких суспільства, соціальні групи й окремі індивіди виявляють своє ставлення до світу, і зв'язок між якими, на відміну від природних явищ, не вкладається в звичайне поняття "закон";

— по-друге, відстоює думку, що наукові теорії, гіпотези про суспільство можуть розглядатися як імовірні;

— по-третє, передбачає розгляд соціальних явищ, виходячи з аналізу соціальної дії людини (методологічний індивідуалізм), а не соціальних інститутів.

Однією з найбільших перешкод для досягнення свободи і, відповідно, демократії, є надмірна централізація державної влади, підпорядкування громадян всеохоплюючому впливу державної адміністрації.

А. Токвіль

Важливі пам'ятки давньоруської літератури

- * «Слово про Закон і Благодать» київського митрополита Іларіона (1049 р.);
- * літопис «Повість временних літ» (1113 р.);
- * «Повчання Володимира Мономаха» (1125 р.);
- * поема «Слово о полку Ігоревім» (XII ст.);
- * «Моління Данила Заточника» (1229 р.).

Петро Могила (1596–1647)

Мріяв бачити царя мудрим правителем, батьком підданих, а церкві відводив роль радника, а не пана, виступав проти унії православної церкви з католицькою.

У 40-х роках XIX ст. в Україні оформлюються два головні напрями соціально-політичної думки:

- **Ліберально-демократичний:** М. Костомаров, П. Куліш, В. Антонович, М. Драгоманов.

- **Револьюційно-демократичний:** Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка та інші видатні діячі.

Серед головних ідей українського лібералізму можна назвати такі:

- * - існування демократичної держави можливе лише за умови політичної свободи;
- * - головною цінністю у суспільстві є людина незалежно від статусу;
- * - в системі політико-економічних категорій центральною є приватна власність;
- * - визнання верховенства права в суспільному житті;
- * - пріоритет загальнолюдських цінностей над соціально-класовими чи національними;
- * - децентралізація держави та місцеве самоврядування; популяризація етичних засад політичної діяльності.

інтегральний націоналізм М. Міхновського (1873–1924),
В. Липинського (1882–1931), Д. Донцова (1883–1973).

Націоналізм, на їх думку, – велетенська і непоборна сила, яка єднає, спонукає до боротьби за самостійну державу. Ця держава мала будуватися на давніх народних традиціях на державному досвіді козацько-гетьманських часів.

Парламентаризм не придатний для України. Українська держава вбачалась як сильна влада однієї особи – гетьмана.

Національні школи сучасної західної політології

☐ Американська політична наука:

А. Бентлі (1870 – 1957 рр.), Ч. Мерріам (1874 – 1953 рр.), Г. Лассуелл (1902 – 1979 рр.) та Г. Моргентау (1904 – 1980 рр.)

☐ Англійська політична наука:

Р. Джоунс, Д. Нетл, Е. Беркер, Г. Іонеску, Г. Ласкі, К. Поппер, Д. Робертс, Е. Поттер.

☐ Французька:

М. Дюверже, С. Московічі та ін.

☐ Німецька:

Р. Дарендорф, К. Ленк, Р. Кенінг, Р. Лепсіус, К. фон Бейме, Т. Адорно, Ф. Нойман, Г. Майєр.

Дякуємо за увагу!...